

Как да фалираме като хората? България все още се чуди

Разговор с Уили Пиер Абал, основател на фондация Темида

Какви са проблемите на предложеното (както и на историческите предложения досега) законодателство за личния фалит в България?

Първо, някои елементи от българския контекст като напомняне

В България несъстоятелността на потребителските кредити се урежда от комбинация от закони, насочени към защита на потребителите и регулиране на отношенията между кредитори и длъжници. Законът за потребителския кредит (Закон за потребителския кредит), който беше приет, за да се приведе в съответствие с директивите на ЕС, играе ключова роля в надзора на договорите за потребителски кредит и правата на отделните кредитополучатели. Ето разбивка на ключовите аспекти и развитието около несъстоятелността на потребителските кредити:

Закон за потребителския кредит:

Този закон осигурява правната рамка за договорите за личен кредит и очертава правата на потребителите при такива договори. Той осигурява прозрачност, като изисква от кредиторите да предоставят ясна информация за условията на заемите, като например лихвени проценти, погасителни планове и санкции при неизпълнение.

Процедури по несъстоятелност:

За разлика от предприятията, при несъстоятелността на физическите лица в България не съществува рационализирана правна процедура, подобна на тази при несъстоятелността в много западноевропейски държави. Въпреки това гражданите в тежко финансово състояние могат да подадат молба за обявяване на лична несъстоятелност (частен фалит), но това се разглежда по-неформално в сравнение с фирмения фалит. Физическите лица трябва да се справят с кредиторите директно или чрез реструктуриране на дълга.

Съдебни дългове и свръхзадлъжнялост:

За длъжниците-потребители, които не могат да погасяват заеми, кредиторите често предприемат правни действия, което води до съдебно изпълнение на дълговете. В много случаи за събиране на дълговете се използва заповед за заплатата или конфискация на имущество. Длъжниците могат да се опитат да реструктурират заемите си, като преговарят с кредиторите или търсят правна медиация.

Последни развития и предложения:

През последните години се водят дебати относно въвеждането на официална уредба на личния фалит в България. Адвокати и финансови институции твърдяха, че такъв закон би защитил физическите лица от прекомерно дългово бреме, особено с нарастването на потребителските кредити и свръхзадлъжнялостта. Въпреки това към днешна дата няма специална правна разпоредба за личния фалит, както е в други държави от ЕС.

Влияние на ЕС:

България, подобно на други държави от ЕС, е задължена да прилага мерки за защита на потребителите в съответствие с директивите на ЕС относно потребителския кредит. Това е довело до по-добра прозрачност на кредитните практики, но все още липсват цялостни закони за личния фалит.

Без формализиран закон за личния фалит и независима мрежа за консултации по дълговете, лицата с прекомерни дългове са изправени пред дългосрочни финансови трудности, като често са обект на агресивни тактики за събиране на вземания.

След като разберете контекста сега, за да разберете проблемите, пред които е изправено новото законодателство за личния фалит:

Риск от злоупотреба от страна на длъжниците: Кредиторите са загрижени, че длъжниците биха могли да се възползват от системата, за да избегнат плащането на дългове, без да имат реална финансова неспособност.

Сложност на принудителното изпълнение:

Съдебната система на България може да срещне трудности при ефективното прилагане на новия закон. Подобно на проблемите, наблюдавани в Словакия и Полша, прилагането на мерките за личен фалит без подходящи ресурси може да доведе до забавяния и объркване.

Ниска финансова грамотност:

Много от българските длъжници нямат необходимата финансова подготовка, за да разберат задълженията си по закона, което може да доведе до повторни фалити, както се наблюдава в други държави - членки на ЕС.

Липса на подходящи независими консултации по въпросите на дълга probono:

Много от българските длъжници не разполагат с необходимата подкрепа за оценка на ситуацията, обсъждане/преговаряне с банки или други финансови институции, започване на процедури, за да разберат задълженията си по закон, което може да доведе до повторна несъстоятелност.

Какви са основните цели на новия проектозакон за личния фалит в България и как той цели да балансира интересите на длъжниците и кредиторите?

Проектозаконът има за цел да осигури облекчаване на дълговете, като същевременно балансира интересите на кредиторите, като изисква от длъжниците да представят погасителен план. Въдъхновен от практиките във Франция и Германия, проектозаконът възнамерява да защити и двете страни, като наложи частично погасяване, когато това е възможно, и намали риска за кредиторите чрез прилагане на оценка на кредитоспособността (еднаква за всички), както се препоръчва в Директива 2008/48/ЕО на ЕС за потребителския кредит. Особено внимание ще се обърне на конфликта на интереси на кредиторите.

Как предвиждате законът за личния фалит да се отрази на „вечните длъжници“ в България? Наистина ли ще им даде втори шанс или ще доведе до допълнителни усложнения?

Тук не става дума само за „вечните длъжници“, които представляват нисък процент и могат да бъдат контролирани чрез специфични мерки като филтриране на случаите на лична несъстоятелност или планове за възстановяване, а за всички длъжници (вж. по-долу).

„Какво да правим с кредита, ако не рискуваме?“

Въпросът, зададен от Жан-Пол Сартр в „Дяволът и добрият Господ“ през 1951 г., добре илюстрира проблема, който движи всеки „homo consumericus“, какъвто сме ние, ограничени от покупателната си способност, но и тласкани от желанието си да купуваме и от силните изкушения на консуматорското общество. Предлагането на стоки и услуги, както и на кредити за финансирането им на всяка цена, винаги е по-изобилно.

Дългът е полезен за финансиране на скъпо жилище или оборудване, стига да е осигурен баланс между лихвите (или финансовите такси) и „остатъка за живеене“ и информацията да е точна за кредитополучателя. Въпреки това във всяка епоха ситуацията на свръхзадлъжнялост са представлявали сериозен социално-икономически проблем. На първо място, на индивидуално ниво ситуацията често е свързана с чувство на неуспех и срам, което подтиква някои да не говорят за това около себе си или дори да не търсят помощ от публичните органи.

След това, на колективно ниво, съдбата, запазена за свръхзадлъжнелите през вековете, е полезен показател за разбиране на връзката между мъжете и материалните блага и най-слабите. В древността всеки нечестен длъжник ставал роб на своя кредитор, който имал право на живот или смърт над него. През Средновековието дългът се превръща в синоним на вина и грях и води до лишаване от свобода и социален упадък. В съвременната епоха ясно се установява разликата между фалит на предприятие и личен фалит и човек със сигурност ще се изненада, че в България няма организиран метод за лечение и защита на свръхзадлъжнелите хора.

Само през изминалата година потребителските кредити скочиха с 2,4 млрд. лв. и достигнаха рекордно високата стойност от 18,8 млрд. лв. Процентът на необслужваните кредити в България е изненадващо нисък - около 5% (средно за ЕС около 2-3%). Понастоящем продажбата на портфейли от необслужвани кредити на агенции за събиране на вземания е едно от малкото решения за смекчаване на ситуацията.

Вярно е, че през 2023 г. и 2024 г. несъстоятелността на потребителите се превръща в нарастващ проблем в целия Европейски съюз поради инфлацията, повишаващите се лихвени проценти и бавния икономически растеж. Много държави вече надхвърлят нивата на несъстоятелност отпреди пандемията, което е знак, че по-строгите финансови условия тласкат все повече домакинства към несъстоятелност.

Това може да доведе до притеснения, че хората ще се редят на опашки, за да получат опрощаване на дълговете си.

Сравнителният анализ на Франция би могъл да бъде интересен за България, тъй като изходната точка беше сходна.

В условията на силен ръст на потребителските кредити и следователно на свръхзадлъжнялост, която беше по-скоро активна (или провокирана), отколкото пасивна (или потърпевша), тази ориентация, благоприятстваща интересите на кредиторите, не позволи да се овладее експлозията на броя на свръхзадлъжнелите хора в периода 1995-2004 г. Това се обяснява главно с продължителността на процедурите, липсата на отпуснати ресурси и най-вече с високия процент на неуспешни планове за възстановяване, въпреки положителните, но твърде плахи промени, внесени от законодателя, който за по-малко от 35 години проведе не по-малко от седем големи реформи (1995 г., 1998 г., 2003 г., 2005 г., 2010 г., 2014 г., 2018 г.).

Преминаването на Франция от наказателни мерки към рамки за подкрепа на свръхзадлъжнелите домакинства. В конкретика Франция въведе механизми като: 1:

1. Реструктуриране на дълга: Длъжниците могат да договарят с кредиторите погасителни планове, които често са с продължителност от 7 до 10 години.
2. Опрощаване на дългове: В екстремни случаи е възможно частично опрощаване на дълга, което предлага ново начало.
3. Предотвратяване на конфискация на активи: Защитните мерки предотвратяват конфискуването на основни активи като жилища.
4. Правна помощ: Специализирани комисии помагат на свръхзадлъжнелите лица да се ориентират в своите възможности.

За да дадем конкретен пример за действие: Понастоящем Франция прилага тестовата система „Бюджетна помощ“ в 11 департамента заедно с доставчиците на енергия и наемодателите на социални жилища, за да идентифицира уязвимите домакинства още от първите неплатени сметки и да ги насочи към един от 500-те „пунктове за бюджетни консултации“.

Тези стъпки помагат да се избегне спиралата на бедността и да се намали дългосрочната финансова тежест за френските граждани. От тях се възползват над 200 000 домакинства годишно. От 1990 г. насам над 1 милион френски домакинства са изчистили дълговете си чрез тези процедури, което намалява социалното напрежение.

България би могла да приеме подобни мерки, като предложи дългосрочно реструктуриране на дълговете, за да помогне на хората да възстановят стабилността си, като по този начин насърчи икономическата устойчивост и намали социалните разходи.

Какви според Вас са основните рискове или предизвикателства, свързани с прилагането на два паралелни режима за облекчаване на дълговете - личен фалит и 10-годишна абсолютна давност?

Въвеждането на два паралелни режима за облекчаване на дълга - личен фалит и 10-годишен абсолютен давностен срок - крие рискове от правна сложност и системни злоупотреби. Както се вижда в Германия, припокриващите се рамки могат да създадат объркване сред длъжниците и кредиторите, да забавят финансовото възстановяване и да увеличат административната тежест.

В новата директива на ЕС се препоръчва уеднаквяване на режимите за опрощаване на задължения, за да се избегнат подобни усложнения.

Проектът изисква от длъжниците да предложат погасителен план. При такъв сценарий ще бъде ли възможно длъжниците да изпълнят тези очаквания?

Изискването към длъжниците да представят погасителен план може да бъде трудно за домакинствата с ниски доходи, както се вижда в Обединеното кралство и Франция, където силни мрежи за консултации по въпросите на дълга помагат на лицата да отговорят на тези очаквания.

В България липсата на широко разпространено финансово образование може да затрудни длъжниците при създаването на реалистични планове, но създаването на мрежи, подобни на службите за консултации по въпросите на дълга в Словакия, би помогнало за решаването на този проблем.

Как оценявате опасенията на банките и кредиторите, че законът за личния фалит ще бъде склонен към злоупотреби? Какви предпазни мерки следва да се въведат, за да се предотврати подобна експлоатация?

Съществуват основателни опасения, че длъжниците могат да злоупотребяват със закона, избягвайки погасяването на задълженията си, без да имат истински финансови затруднения. За да се справи с този проблем, България би могла да последва примера на Германия, където се изискват строги критерии за допустимост и задълбочени финансови оценки. Словашкият модел включва и психологически оценки на длъжниците, с което се гарантира, че положението им с дълговете е истинско.

Като се има предвид ниското ниво на финансова грамотност в България, каква роля трябва да играе финансовото образование за успешното прилагане на закона за личния фалит?

Финансовата грамотност е от ключово значение за успешното прилагане на закона за личния фалит. В Директивата на ЕС за потребителския кредит се подчертава значението на обучението на потребителите за отговорно вземане на заеми. Страни като Германия, Ирландия и Словакия имат стабилни програми за финансово образование, които помагат за предотвратяване на прекомерната задлъжнялост. България трябва да въведе подобни инициативи. Понастоящем много различни инициативи се правят от различни страни, но за съжаление не са координирани, което води до неефективност

Може ли включването на независими консултанти по въпросите на дълга да подобри ефективността на процеса на лична несъстоятелност? Как може да се създаде такава мрежа в България?

Независимите дългови консултанти са МЪЖЕ и биха могли значително да подобрят ефективността на процеса на лична несъстоятелност в България. В Словакия длъжниците се възползват от мултидисциплинарни съвети - финансови, правни и психологически, които им помагат да се ориентират в процеса на несъстоятелност. По подобен начин френската мрежа CRÉSUS предоставя безплатни консултации по въпросите на дълга в цялата страна, като гарантира, че длъжниците получават адекватна подкрепа на всеки етап от несъстоятелността

Какъв според вас е правилният подход за справяне с жилищните кредити и подобни обезпечени с ипотека дългове в рамките на личния фалит? Трябва ли те да бъдат включени или изключени от опрощаването на дълговете?

Включването на обезпечените с ипотека дългове в рамката на личния фалит е въпрос от решаващо значение. Във Франция и Германия такива дългове често се включват в процесите на реструктуриране, но в някои случаи водят до принудително отнемане на имущество. В България е необходимо да се намери баланс между защитата на собствениците на жилища и поддържането на финансова стабилност, което може да се постигне чрез прилагане на гъвкави условия за погасяване или предоставяне на консултантски услуги по въпросите на дълга.

Как могат да бъдат структурирани производствата по личен фалит в България, за да се сведе до минимум обществената стигма и същевременно да се насърчат длъжниците отговорно да възстановят финансовия си живот?

Намаляването на стигмата на фалита е от решаващо значение за насърчаване на отговорно финансово поведение. Във Франция и Германия личният фалит е нормализиран чрез кампании за повишаване на обществената осведоменост и услуги за психологическа подкрепа на длъжниците. България би могла да намали стигмата, като наблегне на финансовата рехабилитация и интегрира мултидисциплинарна подкрепа, както е направено в Словакия

В заключение:

Проектозаконът на България е в съответствие с тази директива, като включва задължителни погасителни планове и изисква кредитна оценка, но има възможност за подобрения, за да се избегнат грешките, допуснати в други държави от ЕС преди преминаването им към по-позитивен и ориентиран към грижи подход.

Ето някои конкретни предложения:

1) Закон за личния фалит: И Ирландия, и Германия имат закони за личния фалит, които предлагат на длъжниците ясен път за излизане от неплатежоспособност, като същевременно гарантират балансиран подход към възстановяването на вземанията на кредиторите. България следва да въведе цялостно законодателство за личния фалит, което да съответства на най-добрите европейски практики от 1985 г. насам.

2) Това ще се получи само ако има съвместни действия за създаване на Pro bono независими мрежи за консултации по въпросите на дълга, като тези в Словакия, Франция и Ирландия, следва да бъдат създадени, за да се окаже подкрепа на длъжниците, преди те да изпаднат в несъстоятелност, и да се избегне рискът от злоупотреби. Мрежата от консултанти по въпросите на дълга се нуждае от обучени ресурси

3) Реален таван на ГПР и лимити на погасителните вноски: трябва да бъдат утвърдени и спазвани: Франция въведе таван на ГПР, за да ограничи хищническото кредитиране, а Словакия прилага строги тавани на размера на месечните погасителни вноски като процент от дохода. Българският закон трябва да включва подобен реален таван на ГПР и да регулира месечните погасителни вноски, за да гарантира, че те остават пропорционални на доходите на кредитополучателите.

Чрез възприемането на тези най-добри практики и привеждането им в съответствие с Директивата на ЕС България може да изгради по-ефективна рамка за личния фалит, осигуряваща устойчиво управление на дълга и защита на правата на потребителите със следващо пряко въздействие:

Социални и икономически ползи:

В страни като Нидерландия и Обединеното кралство, които имат добре установени системи за личен фалит, се наблюдава намаляване на социалното изключване и бедността сред затъналите в дългове лица. Вместо да бъдат изправени пред запори на заплатите или конфискация на имуществото за неопределено време, длъжниците получават структурирани възможности за погасяване или опрощаване на задълженията. Българският закон би могъл да има подобни ползи, като потенциално намали дългосрочната бедност и подобри психичното здраве на хората, които се борят с неизплатими дългове.

Намаляване на необслужваните заеми:

Държавите със силни рамки за личен фалит обикновено имат по-добър контрол върху необслужваните кредити, тъй като на физическите лица се предлагат законни начини за управление или премахване на дълговете. Например в Ирландия и Испания реформите, насочени към подобряване на личния фалит, спомогнаха за намаляване на високите нива на необслужваните кредити, които бяха сериозен проблем след финансовата криза.

В България, където делът на необслужваните кредити остава сравнително висок (около 5% през 2023 г.), законът за личния фалит би могъл да намали дела на необслужваните кредити, като помогне на физическите лица да управляват и в крайна сметка да изчистят дълговете си, вместо да ги оставят да се натрупват безкрайно.